

**ZAMONAVIY O‘ZBEK TILIDA NEOLOGIZMLARNING SHAKLLANISH
JARAYONI VA LEKSIK TIZIMDAGI O‘RNI**

Toxirova Nasiba Dilshodovna

Osiyo Xalqaro Universiteti O‘zbek tili va adabiyoti fakulteti 1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy o‘zbek tilida yangi so‘zlar va neologizmlarning paydo bo‘lish jarayoni hamda ularning leksik taraqqiyotdagi o‘rni ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi neologizmlarning shakllanish manbalari, ularning tuzilish mexanizmlari va jamiyat tomonidan qabul qilinish xususiyatlarini aniqlashdan iborat. Metodologik asos sifatida tahlil va sintez, taqqoslash hamda manbaviy kuzatuv usullaridan foydalanildi. Ommaviy axborot vositalari, internet platformalari va ilmiy adabiyotlar asosida zamonaviy neologik birliklar yig‘ilib, ularning kelib chiqish omillari o‘rganildi.

Kalit so‘zlar: neologizm, zamonaviy o‘zbek tili, leksik taraqqiyot, globallashuv, so‘z yasash.

KIRISH

Til jamiyat hayotining eng muhim ijtimoiy hodisalaridan biri bo‘lib, u doimo rivojlanish va yangilanish jarayonida bo‘ladi. Jamiyatda yuz berayotgan ilmiy-texnik taraqqiyot, globallashuv, raqamli texnologiyalar va ommaviy axborot vositalarining rivoji til leksikasining kengayishiga kuchli ta‘sir ko‘rsatmoqda. Ayniqsa, o‘zbek tilida so‘nggi yillarda yangi so‘zlar - neologizmlarning jadal ko‘payishi kuzatilmoqda. Bu birliklar yangi tushunchalar va hodisalarni ifodalash ehtiyojidan kelib chiqib shakllanmoqda.

Biroq neologizmlarning adabiy til me‘yorlariga moslashuvi, ularning normativlashuvi hamda jamiyat tomonidan qabul qilinishi bilan bog‘liq muammolar mavjud. Ayrim yangi so‘zlar og‘zaki nutqda faol ishlatilayotgan bo‘lsa-da, hali ilmiy jihatdan tizimlashtirilmagan. Tadqiqot gipotezasi shundan iboratki, zamonaviy o‘zbek tilidagi neologizmlarning asosiy manbai globallashuv va axborot texnologiyalari bo‘lib, ularning tilga kirib borish mexanizmi tizimli lingvistik jarayon asosida amalga oshmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI. O‘zbek tili leksikasining shakllanishi va boyish jarayoni tarixiy manbalar asosida keng yoritilgan. Raxmatullayevning etimologik lug‘atida o‘zbek tilidagi so‘zlarning kelib chiqishi va rivojlanish bosqichlari tahlil qilinib, leksik yangilanishning tarixiy ildizlari ko‘rsatib berilgan [1]. Zamonaviy o‘zbek tilida faol ishlatilayotgan yangi va yangilangan leksik birliklar Xojayev, Nurmonov hamda Zaynobitdinov tomonidan tuzilgan izohli lug‘atda semantik jihatdan tavsiflangan bo‘lib, neologizmlarning amaliy qo‘llanilishi yoritilgan [2]. Rahmatullayevning hozirgi o‘zbek adabiy tiliga bag‘ishlangan darsligida til tizimining rivoji, yangi so‘zlarning paydo bo‘lish mexanizmlari va ularning normativlashuvi masalalari ilmiy asosda izohlangan [3]. Suvonova tadqiqotlarida so‘z o‘zlashtirish jarayonida metonimiya va semantik ko‘chishning o‘rni ochib berilib, neologizmlarning shakllanishida ma‘no o‘zgarishlarining muhimligi

ko'rsatilgan [4]. Jamolxonov hozirgi o'zbek adabiy tilining lug'aviy qatlamini tahlil qilib, yangi so'zlarning til taraqqiyotidagi funksional vazifalarini yoritgan [5]. Normatov til tizimining zamonaviy rivojlanish yo'nalishlarini ochib berib, jamiyatdagi o'zgarishlar til leksikasiga bevosita ta'sir ko'rsatishini asoslagan [6]. Mahmudov tilshunoslikning nazariy asoslarini tahlil qilib, yangi leksik birliklarning paydo bo'lishini til taraqqiyotining tabiiy jarayoni sifatida baholagan [7]. Boboev o'z tadqiqotida neologizmlarning rivojlanish xususiyatlari, ularning tasnifi va qo'llanish doirasini ilmiy jihatdan o'rgangan [8]. Ahmedov esa til va jamiyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni yoritib, ijtimoiy taraqqiyot yangi so'zlarning paydo bo'lishida asosiy omil ekanini ta'kidlagan [9].

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqotda zamonaviy o'zbek tilida neologizmlarning shakllanish jarayoni va ularning leksik tizimdagi o'rnini aniqlash maqsadida kompleks lingvistik yondashuv qo'llanildi. Tadqiqotning nazariy asosini o'zbek tilshunosligiga oid etimologik, izohli lug'atlar hamda hozirgi o'zbek adabiy tiliga bag'ishlangan ilmiy adabiyotlar tashkil etdi. Tadqiqot jarayonida tahlil va sintez usullaridan foydalanildi. Avvalo, ommaviy axborot vositalari, internet saytlari, ijtimoiy tarmoqlar hamda zamonaviy ilmiy nashrlardan olingan neologik birliklar yig'ildi. Ushbu birliklar ularning kelib chiqish manbalari, grammatik tuzilishi va semantik mazmuniga ko'ra tahlil qilindi.

Shuningdek, taqqoslash metodi asosida yangi so'zlarning ichki so'z yasash yo'li bilan yaratilgan shakllari va xorijiy tillardan o'zlashgan birliklari o'zaro solishtirildi. Bu orqali qaysi mexanizmlar o'zbek tilida faolroq ekanligi aniqlashga harakat qilindi. Empirik material sifatida texnologiya, iqtisodiyot, ijtimoiy hayot va madaniyat sohalariga oid matnlar tanlab olinib, ularning tarkibidagi neologizmlar statistik jihatdan qayd etildi. Natijalar tizimlashtirilib, tasniflash orqali guruhlariga ajratildi. Mazkur metodologik yondashuv neologizmlarning shakllanish sabablari, rivojlanish tendensiyalari va adabiy tilga moslashuv jarayonini ilmiy asosda yoritish imkonini berdi.

NATIJALAR

Tadqiqot jarayonida zamonaviy o'zbek tilida faol qo'llanilayotgan neologik birliklar ommaviy axborot vositalari, internet resurslari va ilmiy matnlar asosida aniqlandi va tizimlashtirildi. Yig'ilgan materiallar tahlili shuni ko'rsatdiki, neologizmlar kelib chiqish manbalariga ko'ra asosan uch guruhga bo'linadi: xorijiy tillardan o'zlashgan birliklar, ichki so'z yasash orqali hosil qilingan so'zlar hamda semantik kengayish natijasida yuzaga kelgan birliklar.

Birinchi guruh - o'zlashma neologizmlar eng katta ulushni tashkil etadi. Ayniqsa, ingliz tilidan kirib kelgan so'zlar ustunlik qiladi. Masalan, *onlayn*, *startup*, *blogger*, *kontent*, *kriptovalyuta*, *sun'iy intellekt* kabi birliklar kundalik nutq va rasmiy axborot vositalarida keng qo'llanilmoqda. Bu holat globallashtirish va texnologik taraqqiyotning tilga bevosita ta'sirini ko'rsatadi.

Ikkinchi guruh - ichki so'z yasash asosida yaratilgan neologizmlar bo'lib, bunda o'zbek tilining grammatik imkoniyatlari faol ishlatilmoqda. *Dasturchi*, *foydalanuvchi*, *raqamlashtirish*, *yuklovchi*, *mobilograf* kabi so'zlar zamonaviy ehtiyojlar asosida

shakllangan. Ushbu birliklar tilning moslashuvchanligini va ichki resurslarining boyligini namoyon etadi.

Uchinchi guruh - semantik neologizmlar bo‘lib, mavjud so‘zlarning yangi ma’noda ishlatilishi bilan yuzaga kelgan. Masalan, *tarmoq* so‘zi internet tizimini, *oyna* esa kompyuter interfeysidagi oynalarni anglatishda qo‘llanilmoqda. Bu jarayon til tizimining yangi kommunikativ ehtiyojlarga moslashishini ko‘rsatadi.

Tahlil natijalariga ko‘ra, neologizmlar asosan quyidagi sohalarida to‘planmoqda:

Soha	Faol neologizmlar misollari
Texnologiya	sun‘iy intellekt, blokcheyn, onlayn, platforma
Iqtisodiyot	startup, investor, kriptoaktiv
Ijtimoiy tarmoqlar	bloger, post, layk, kontent
Ta‘lim	onlayn dars, vebinar, raqamli ta‘lim

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, neologizmlar ko‘proq tez rivojlanayotgan sohalar bilan bog‘liq bo‘lib, jamiyatdagi real ehtiyojlar asosida shakllanmoqda. Shuningdek, ayrim birliklarning adabiy tilga moslashuv darajasi turlicha ekanligi aniqlandi. Internet, dastur, foydalanuvchi kabi so‘zlar normativlashgan bo‘lsa, layk bosmoq, storimga qo‘ydim kabi iboralar hali og‘zaki nutq doirasida qolmoqda.

MUXOKAMA

Tadqiqot natijalari zamonaviy o‘zbek tilida neologizmlar shakllanishining asosiy manbai globallashtirish va axborot texnologiyalari ekanligini tasdiqladi. Xususan, ingliz tilidan o‘zlashgan birliklarning ustunligi zamonaviy fan, iqtisodiyot va raqamli muhitning xalqaro xarakterga ega ekanligi bilan izohlanadi. Bu holat kirish qismida ilgari surilgan gipotezaning ilmiy jihatdan asoslanganligini ko‘rsatadi.

Ichki so‘z yasash yo‘li bilan yaratilayotgan neologizmlar esa o‘zbek tilining moslashuvchanligi va ijodiy imkoniyatlarini namoyon etadi. *Dasturchi*, *raqamlashtirish*, *foydalanuvchi* kabi birliklarning shakllanishi tilning tashqi ta’sirlarga qaram bo‘lib qolmay, ichki mexanizmlar orqali ham boyib borayotganini ko‘rsatadi. Bu jarayon til mustaqilligi nuqtai nazaridan muhim ahamiyatga ega.

Semantik neologizmlarning ko‘payishi til tizimida ma’no kengayishining faol kechayotganini anglatadi. Mavjud so‘zlarga yangi kommunikativ yuklama yuklanishi orqali til jamiyat ehtiyojlariga tez moslashmoqda. Biroq bunday o‘zgarishlar ba’zan ma’no chalkashligi va normativ noaniqliklarga olib kelishi mumkin.

Neologizmlarning ommaviy nutqda tez tarqalishi ularning adabiy til me’yorlariga kiritilish jarayonini murakkablashtirmoqda. Ijtimoiy tarmoqlarda faol ishlatilayotgan ayrim iboralar til madaniyati nuqtai nazaridan bahsli hisoblanadi. Shu sababli yangi so‘zlarni tizimli ravishda normativlash va rasmiy lug‘atlarga kiritish zarurati ortib bormoqda.

Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, neologizmlar jamiyat tafakkurining o‘zgarishini bevosita aks ettiradi. Ular nafaqat lingvistik hodisa, balki madaniy va ijtimoiy rivojlanish

20-Yanvar, 2026-yil

ko‘rsatkichi sifatida ham namoyon bo‘ladi. Shu bois neologizmlarni ilmiy asosda o‘rganish
til siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lishi lozim.

